

ODKAZY NA MONARCHIU V LITURGII BULHARSKEJ PRAVOSLÁVNEJ CIRKVI

Richard Keračík

Počas terénneho výskumu v Bulharsku som sa niekoľkokrát zúčastnil na bohoslužbe v bulharských pravoslávnych chrámoch, a to v kláštore Čerepiš vo Vračianskom regióne a v chráme Svätá Nedela v Sofii. Bulharské chrámy sú zdobené biblickými výjavmi a freskami svätcov, sú slabo osvetlené – cez vitrážové okná a plamienkami sviečok, rozliehajú sa nimi staroslovienske modlitby a chorály. Kňazi sa modlia za bulharský národ a „zbožného cára Bulharov Simeona.“ Počas liturgie zaznela modlitba za cára celkovo trikrát. Liturgia budí dojem statickosti, ako by sa v nezmenenej forme slúžila storočia. Môže byť však spomienka na cára reliktom minulosti? Mohla liturgia v takejto forme pretrvať počas komunistického režimu do dnešných čias? Na mieste je tiež otázka: „za akého cára Bulharov“ sa modlia kňazi a veriaci v Bulharskej republike?

Odpovede na tieto otázky musíme hľadať už v zárodku vzniku východnej cirkvi a osvetliť si pojem césaropapizmus. Tento termín vzišiel z dielne Maxa Webera. Ako je zrejmé, skladá sa z dvoch slov *César* ako predstaviteľ svetskej moci a *papizmus* ako náboženská moc pápežstva. Césaropapizmus označuje kombináciu svetskej a cirkevnej správy, v ktorej zaujíma svetskí vládca špecifické náboženské postavenie pre vykonávanie práva nad cirkvou v duchovných a vnútorných záležitostiach. Môže to tiež znamenať, že cirkev je priamo súčasťou štátnej správy

(DeDominicis 2016: 24-25). Césaropapizmus je často zobrazovaný ako črta ortodoxnej kultúry (Radu 1998). Hoci je teda Bulharská pravoslávna cirkev v živote Bulharov symbolicky životne dôležitá, inštitucionálne, a teda aj politicky, je i v súčasnosti relatívne slabá a podriadená formálnym štátnym orgánom (DeDominicis 2016: 26-27). Vzťah monarchie a bulharskej pravoslávnej cirkvi sa tiež pomenúva ako *Symfónia*. Tento stav by sa mohol definovať ako koexistencia cirkvi a štátu, ktorých hlavným cieľom je ochrana pravoslávneho obyvateľstva (imperálna politika) a konzervatívnych hodnôt.

Posledným záchvevom týchto časov bolo medzivojnové obdobie vlády cára Borisa III. (Gurov 2009: 19-20) Ako uvádza DeDominicis (2016), monarchia, kapitalizmus a nacionálny charakter náboženstva boli samozrejmosťou, o ktorých sa nediskutovalo. Po náhlej smrti Borisa III. nastúpil na trón jeho len šesťročný syn Simeon II. (Gurov 2009: 3). Kríza monarchie bola v tomto období zrejmalá.

Veľmi výpovedným momentom je prejav komunistického predáka Georgija Dimitrova v Rilskom kláštore pri oslave 1000. výročia smrti sv. Ivana Rilského. Na oslavách 25. mája 1946 bola prítomná tiež delegácia ruskej pravoslávnej cirkvi vedená patriarchom Alexejom.

Dimitrov vo svojom prejave vyjadril jasný postoj a očakávania voči cirkvi takto: „*Máme právo chcieť, aby bola naša Bulharská*

pravoslávna cirkev ľudovou a demokratickou svojimi skutkami a nie len slovom. Zablahoželám exarchovi Štefanovi a jeho spoločníkom, keď prestanú v kostole spievať o kráľovskej rodine a monarchizme. S potupnou minulosťou treba skončiť... S pocitom hlbokej bolesti som počúval modlitbu spievanú z kazateľnice národného bulharského kostola za dynastiu Koburgovcov... nevydržal som to až dokonca a opustil kostol pred domodením.“ (Pendzhekova 2010: 25)

Otriasajúce sa postavenie monarchie sa prejavilo i v nami sledovanej bohoslužbe. Prorepublikánska vláda prinútila Svätú synodu v júli 1946, aby oficiálne vyradila spomienku na cára z bohoslužby. Bulharsko sa stalo 15. septembra 1946 ľudovou republikou (Shalafov 2013: 15). Kráľovská rodina bola nútená odísť do exilu. Usadila sa v Egypte, kde sa po abdikácii zdržoval starý otec Simeona II. a bývalý taliansky kráľ Viktor Emanuel III. V roku 1951 sa kráľovská rodina vďaka azylu od španielskeho kráľa Juana Carlosa I. presťahovala do Madridu. Dôležité je podotknúť, že počas života v exile (ani po návrate do Bulharska) Simeon II. legálne neabdikoval. V roku 1955, pri dovŕšení 18. narodenín, odprisahal na Tarnovskú ústavu vôľu byť „*kráľom všetkých Bulharov*“ a riadiť sa princípmi Tarnovskej ústavy a slobodného Bulharska (Gurov 2009: 4). V exile vystupoval Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský ako panovník. Jeho legitimitu podporovali bulharské exilové komunity a pravoslávna cirkev. Trvalé väzby, ktoré Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský s pravoslávnym klérom udržiaval počas pobytu v exile, sa stali konštantnou podporou jeho kráľovského postavenia i po začatí demokratických zmien v samotnom Bulharsku (Uzunova 2014: 240).

Po páde komunistického režimu v roku 1989 sa Simeonovi Sasko-Kobursko-Gothajskému postupne začali otvárať možnosti návratu do Bulharska. S pádom režimu sa objavila taktiež otázka budúceho štátoprávneho usporiadania štátu (Gurov 2009: 5). Do tejto debaty sa zapojila i pravoslávna cirkev, ktorá sa nádejala v obnovu predkomunistickej únie pravoslávia a monarchie - *Symfónie*. Cirkevný hodnostári nostalgicky pozerali na obdobie vlády Borisa III. (1894–1943), keď bulharský štát a pravoslávna cirkev dosiahli vrchol svojho územného rozvoja (Kalkan-

djeva 2019). Simeon nevyočul volania na obnovu monarchie, ale naopak, v rozhovore z 31. augusta 1990 v antikomunistických novinách *Demokracia* sa vyjadril k otázke kandidatúry na prezidenta. Povedal, že monarchia nie je jediný nevyhnutný režim (Bulharska). V rozhovore z 8. mája 2022 sa Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský vyjadril, že po páde režimu nebola vhodná doba na návrat k Tarnovskej ústave (cháp monarchii), pretože demokracia bola ešte veľmi krehká a ľuďom bola päťdesiat rokov vykresľovaná monarchia v tom najhoršom svetle.¹

V deväťdesiatych rokoch však Simeon II., známy po návrate pod občianskym menom Saskokoburggotski, pokúšal kam sa už môže dostať praktikovaním realpolitiky. Demokratická ústava prijatá v r. 1991 ustanovila nutnosť nepretržitého päťročného trvalého pobytu ako podmienku pre kandidatúru v prezidentských voľbách. Simeonovi Sasko-Kobursko-Gothajskému tak bolo zamedzené kandidovať. Jeho prítomnosť v bulharskom verejnom živote však už bola nezvratná. V roku 1996 po 50. rokoch v exile podnikol návštevu Sofie, kde ho vítali tisíce ľudí. V roku 2001 vstúpil Simeon priamo do bulharskej politiky a založil Národné hnutie Simeona II. Parlamentné voľby, ktoré sa konali v tomto roku, vyhralo nečakane práve jeho hnutie, dokonca s veľkým náskokom pred ostatnými stranami a Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský sa stal na štyri roky premiérom Bulharskej republiky. K tomuto víťazstvu mu nepochybne pomohlo, že predstavoval posledného cára Bulharov, ktorý síce prežil väčšinu svojho života v exile, no nikdy neabdikoval. V tomto období žilo ešte veľa pamätníkov monarchie. Pamätali si udalosti spojené s jeho narodením, krst vodou z Jordánu, štátny sviatok, úľavu od daní a čiastočnú amnestiu väzňov. Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský taktiež nezabúdal, keď to bolo možné, spomenúť svoje pokrvné príbuzenstvo s európskymi kráľovskými domami a odkazovať sa na svojich predkov. Najväčšou devízou, s ktorou mohol Simeon konštantne pracovať, však bola popularita a charizma jeho otca Borisa III. (Gurov 2009: 4-20).

¹ <https://epochtimes.bg/naslednikyt-na-simeon-ii-ste-byde-pazitel-na-koronata/>. [cit. 2022-05-31].

Nadštandardné vzťahy medzi pravoslávnu cirkvou a Simeonom Sasko-Kobursko-Gothajským sa veľmi upevnili počas jeho vlády. V roku 2002 bol za jeho vlády prijatý Zákon o náboženských denomináciách, ktorý vrátil pravoslávnu cirkev na mapu Bulharska (Kalkandjieva 2019: 62). Obrovská popularita Simeona II. však nemala dlhé trvanie, pretože počas predsedania vlastného kabinetu reštitoval bývalé kráľovské majetky. Strata popularity viedla neskôr až k zániku Národného hnutia Simeona II. (DeDominicis 2016: 21-22).

Životaschopnosť myšlienok na monarchiu medzi pravoslávnyimi duchovnými sa ukázala 15. decembra 2014. Plovdivský metropolita Nikolaj pri príležitosti oslavy víťazstva v reštitučnom spore o kláštor sv. Kurika a Julita načrtnol svoju víziu *Symfónie* v súčasnom Bulharsku (Kalkandjieva 2019: 62). Za prítomnosti samotného Simeona stojaceho v pozadí zazneli tieto slová:

„...prítomnosť bulharského cára tu, znamená, že je prítomná samotná myšlienka štátnosti, že vo svojej transcendentálnej podstate ostáva (cár) bok po boku s cirkvou, aby sa postavila za svoje práva.“ (Kalkandjieva 2019: 62)

„...cirkev má vždy kráľa vo svojich modlitbách a teda kráľ ako štátnosť je vždy v rámci Cirkvi a spoločne sa modlia za Bulharov a Bulharsko.“ (Kalkandjieva 2019: 62)

Línia, ktorú navrhol plovdivský metropolita Nikolaj, dostala 29. apríla 2015 oficiálnu formu. Svätá Synoda Bulharskej pravoslávnej cirkvi rozhodla o vzdávaní liturgickej úcty Simeonovi Sasko-Kobursko-Gothajskému.

„Oficiálne vyhlásenie Svätej Synody:²

Pri vykonávaní verejných a súkromných bohoslužieb vo všetkých kostoloch a kláštoroch v diecéze Bulharskej pravoslávnej cirkvi uvádzajte meno Jeho Veličenstva Simeona II., kráľa Bulharov, takto:

Počas svätej liturgie: - k veľkým litániám:

„O zbožnom a Krista milujúceho bulharského kráľa Simeona;‘ - na litánii Sugubata: „Stále sa modlíme za zbožného a Krista milujúceho bulharského kráľa Simeona;‘

- pri Veľkom vchode: „Zbožný a Krista milujúci kráľ Bulharska Simeon;‘

po ktorom nasleduje spomienka na ľud atď., ako aj na zaradenie do sledu mnohých rokov po „Ó, Svätý Otče náš,‘ pred spomienkou na ľud.“

Navyše, táto formula bola zahrnutá do liturgického textu pred tradičnou modlitbou požehnania za vládu a ľud, čím dostáva liturgickú prednosť (Slavov 2020: 20-21). Zmena liturgie bola argumentovaná Simeonovým pomazaním za kráľa súčasne pri jeho krste v roku 1937. Táto liturgická zmena však, ako bolo prezentované, nebola schválená jednotlivo Svätou Synodou (Kalkandjieva 2019: 62). Toto rozhodnutie zdvihlo okamžitú vlnu nevlô medzi veriacimi, ale i niektorými členmi kléru (Slavov 2020: 21). Bez ohľadu na mnohé ohlasy proti používaniu tejto formuly pred jej schválením ju 2. mája 2015 patriarcha Neofit použil pri slávnostnej liturgii v Pliske pri príležitosti 1150 výročia pokrstenia Bulharska. Stalo sa to za účasti najvyšších predstaviteľov všetkých pravoslávnych cirkví, prítomnosti prezidenta a mnohých veľvyslancov. Tento akt mohol byť považovaný ako uznanie Simeona Sasko-Kobursko-Gothajského bulharským cárom (Kalkandjieva 2019: 62-63), pretože tradícia v pravoslávnej cirkvi dovoľuje vysloviť počas liturgie mená svetských osôb iba vtedy ak sú panovníkmi.³ Slová patriarchu Neofita rozprúdili v bulharských médiách veľmi živú debatu o postoji cirkvi k sekulárnemu štátu. Objavili sa tvrdenia, že cirkev považuje Simeona Sasko-Kobursko-Gothajského za alternatívnu hlavu štátu a nerešpektuje republikánske zriadenie Bulharska. K situácii sa vyjadril i vtedajší prezident Bulharska Rosen Plevneliev, ktorý požiadal pravoslávnu cirkev o prehodnotenie tohto rozhodnutia (Kalkandjieva 2019: 63). Po už zmienenej vlne kritiky z radov veriacich, kléru i politického a verejného života prišlo k obratu postoja cirkvi k danej veci. Metropolita Nahum z Ruse zverejnil *Upresnenie synodinálneho vyhlásenia*, ktoré pracuje s premisou dobrovoľnosti zmienok na Simeona II. v liturgii.⁴ Odmietavo sa k danému rozhodnutiu postavil vračiansky metropolita Kalinik, ktorý prikázal kňazom

³ <https://www.dnes.bg/obshtestvo/2015/05/01/cyrkvata-reshi-simeon-ii-e-car-na-bylgarite.262257>. [cit. 2022-05-31].

⁴ <https://offnews.bg/obshtestvo/sv-sinod-preporachva-sakskoburggotski-da-se-spomenuva-kato-tcar-a-ne-501059.html>. [cit. 2022-05-31].

² <https://bg-patriarshia.bg/news/reshenie-na-sv-sinod-ot-29-04-2015-g-za-bogoslužebno-spomenuva>. [cit. 2022-05-31].

vo svojej diecéze nespomínať Simeona Sasko-Kobursko-Gothajského ako kráľa Bulharov, ale držať sa predošlej formy bohoslužieb.⁵ O tri dni neskôr sa k situácii vyjadril i Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský a uverejnil verejný list adresovaný Svätej Synode, aby prehodnotila zahrnutie spomienky na neho ako „kráľa Bulharov“ do liturgie. Zdôvodnil to ako akt, ktorý rozdeľuje cirkev samotnú a veriacich a priniesol zbytočné špekulácie a nevôľu v očiach politikov a verejnosti.⁶

Načasovanie, ktorým sa Bulharská pravoslávna cirkev rozhodla Simeona Sasko-Kobursko-Gothajského zahrnúť do liturgie nie je známe a môžeme nad ním len špekulovať. Mohol to byť pokus o návrat do minulosti v tom období vyvolaný okrúhlym 1150 výročím pokrstenia Bulharska. Mohlo tiež ísť o spôsob, ako po dekáde mimo politických funkcií uľahčiť Simeonovi Sasko-Kobursko-Gothajskému návrat do vrcholnej politiky. Daniela Kalkandjieva tiež uvažuje nad týmto krokom cirkvi ako o útoku na vtedajšieho prezidenta Rosena Plevnelieva. Podľa nej s odchodom Plevnelieva z prezidentského úradu ustáva i monarchistické smerovanie cirkvi. (Kalkandjieva 2019: 63)

Špecifickosť vzťahu monarchie reprezentovanej v súčasnosti Simeonom Sasko-Kobursko-Gothajským je témou, ktorá obsahuje mnohé roviny. Mňa zaujali bohoslužobné frázy, ktoré mu i v súčasnej dobe, 76 rokov od zániku monarchie, priznávajú titul „zbožný Kráľ Bulharov.“ Ako som spomenul v úvode, túto liturgickú formulu som zaregistroval na bohoslužbe v kláštore Čerepiš. Nepoznajúc kontext miesta a zložitost' príbehu týchto pár slov, nevidel som jedinečnosť, ktorej som bol svedkom. Simeon Sasko-Kobursko-Gothajský je s týmto miestom osobne spojený a pred štyrmi rokmi sem podnikol pri príležitosti svojich osemdesiatych narodenín spolu s rodinou a

priateľmi ďakovnú púť.⁷ Vyslovovanie jeho mena je teda v spomínaných súvislostiach dobrovoľnou záložitostou a vyjadruje postoj kňaza k jeho osobe.

16. júna tohto roku oslávi Simeon II. osemdesiate piate narodeniny. Nástupníctvo v bulharskej kráľovskej dynastii sa riadi princípom primogenitúry. Prvým v poradí nástupníctva na pomyselný bulharský trón je Boris, princ z Tarnova (bg. Boris Tarnovski). Nástupníctvo zdedil po svojom otcovi Kardamovi, ktorý zomrel na následky autonehody v roku 2015. Simeon II. v apríli r. 2022 rozhodol určiť Borisovu titulatúru po jeho smrti. Nástupca Simeona Boris, princ z Tarnova, sa už automaticky nestane bulharským cárom. Po Simeonovej smrti bude podľa nových pravidiel bulharského kráľovského domu Borisovi prináležať titul Ochranca bulharskej koruny (eng. *Guardian of Crown of Bulgaria*). Po inšpirácii nemusel chodiť Simeon II. ďaleko. K takémuto riešeniu nástupníctva sa uchýlil posledný rumunský kráľ Michal a jeho najstaršia dcéra Margaréta Rumunská sa stala po jeho smrti držiteľkou tohto neobvyklého titulu.⁸

Otázne je ako sa so situáciou vyrovná Bulharská pravoslávna cirkev. Simeon II., hoci sa stal cárom ako šesťročné dieťa, bol oficiálnou hlavou Bulharského kráľovstva. Svojho titulu sa nikdy oficiálne nevzdal a neabdikoval na bulharský trón. I počas päťdesiatročného pobytu v exile bol bulharskou pravoslávnu cirkvou a bulharskými royalistami považovaný za hlavu štátu, hoci dočasne zbavenej vlády. Po Simeonovej smrti sa titul bulharského cára stane definitívne súčasťou minulosti. So záujmom však budeme sledovať, ako sa s danou situáciou vyrovná Bulharská pravoslávna cirkev a či sa i nástupca Simeona II. Boris dočká liturgických pôct.

⁵ <https://offnews.bg/obshtestvo/kalinik-ne-spomenavajte-simeon-kato-tcar-v-tcarkvite-vav-vrachansko-500891.html>. [cit. 2022-05-31].

⁶ <https://sofiaglobe.com/2015/05/09/please-dont-call-me-king-saxe-coburg-tells-bulgarian-orthodox-church/>. [cit. 2022-05-31].

⁷ <https://www.kingsimeon.bg/en/2017/06/tsarskoto-semejstvo-i-gostite-ot-chuzhbina-za-rozhdeniya-den-na-tsarya-poseiha-cherepishkiya-manastir-s-vlaka-na-tsar-boris-iii/>. [cit. 2022-05-31].

⁸ <https://www.europeantimes.news/2022/04/prince-boris-tarnovski-will-be-the-guardian-of-the-crown-of-bulgaria/> [cit. 2022-06-08].

Použitá literatúra

DEDOMINICIS, B. (2016) The Bulgarian Orthodox Church as a Norm Entrepreneur in the Europeanization of Bulgaria. *The International Journal of Knowledge, Culture, and Change Management: Annual Review* 16, 15-34.

GUROV, B. - ZANKINA, E. (2009) *King and a Premier. Misguided Perceptions of Political Personality: The Return of Simeon II to Bulgarian Politics*. presented at the 32nd Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), Dublin, July 14-17, 2009.

KALKANDJIEVA, D. (2019) The Bulgarian Orthodox Church: Authoring New Visions About the Orthodox Church's Role in Contemporary Bulgarian Society, in Ramet, S. P. (ed.) *Orthodox churches and politics in Southeastern Europe: nationalism, conservatism, and intolerance*. Palgrave.

PENDZHEKOVA, P. (2010) *Ličnosťta i deloto na ekyarch Stefan v Bălgarskata istoričeska pamet*, Sofia, [online]. https://electronic-library.org/books/Book_0026.html.

RADU, M. (1998) The Burden of Eastern Orthodoxy. *Orbis* 4 (2).

SHALAFOV, I. (2013) *Carskijat tron v patriaršeskata katedrala „Sv. Aleksandăr Nevski“*. [online]. https://www.kingsimeon.bg/wp-content/uploads/files/Tsarskiat_tron_v_patriarsheskata_catedrala.pdf.

SLAVOV, A. (2019) From Traditional to Official Religion: The Legal Status of the Bulgarian Orthodox Church after 2019. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* [online]. George Fox University (40).

UZUNOVA, V. (2014) The creation of Simeon Saxe-Coburg-Gotha's positive public image in Bulgaria in the period from

November 10, 1989 to his returning to his home country on April 4, 2001. *Scientific research of the Union of Scientists in Bulgaria-Plovdiv, series A*. Public sciences, art and culture, Union of Scientists.